

М. І. Русанова

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка

ІДЕЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ СВІТОВОЇ ГЕГЕМОНІЇ В ГЕОСТРАТЕГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ.

Геостратегія створює основу для розробки технологій реалізації пріоритетів національної безпеки, запобігання військово-політичних, соціально-економічних та інших катастроф. Для Великої Британії найважливішою проблемою завжди була і є проблема збереження статусу світового гегемона. Саме це завдання і повинні були вирішувати геостратегічні концепції розроблені британськими вченими.

Ключові слова: Велика Британія, геостратегія, концепція «морської могутності», стратегія непрямих дій, глобальна стратегія.

Геостратегія создает основу для разработки технологий реализации приоритетов национальной безопасности, предотвращения военно-политических, социально-экономических и других катастроф. Для Великобритании важнейшей проблемой всегда была и есть проблема сохранения статуса мирового гегемона. Именно эту задачу и должны были решать геостратегические концепции разработанные британскими учеными.

Ключевые слова: Великобритания, геостратегия, концепция «морского могущества», стратегия непрямых действий, глобальная стратегия.

The geostrategy provides a framework for the development of technologies of the priorities of the national security, the prevention of military, political, socio-economic and other disasters. For the UK, the major problem has always been a problem in the conservation status of the world's hegemon. That is the problem and had to solve the geostrategic concept developed by British scientists

Keywords: United Kingdom, Geostrategy, the concept of «sea power», the Strategy of Indirect Approach, the Global Strategy.

Геополітика та геостратегія - це не якісь надумані поняття і конструкції, а вельми практичні речі, що роблять досить суттєвий, а то й вирішальний вплив на багато сторін як внутрішнього життя держави, так і на її положення у світі. На сучасному етапі все більше політиків і вчених усвідомлюють величезне практичне значення геостратегії в світі. Сучасні завдання геостратегії вже не обмежують розташуванням військових баз і портів. Геостратегічні пріоритети можуть служити ключем до вирішення багатьох адміністративних, економічних і політичних завдань для уряду. Вся система комунікацій і господарських зв'язків усередині країни повинна бути підпорядкована не вузько економічним завданням сьогодення, а перспективним геополітичним цілям.

Питаннями формування та здійснення зовнішньополітичної стратегії держави на міжнародній арені займалися багато відомих вчених-геополітиків. Серед найвизначніших необхідно виділити роботи Н. Спайкмена, Д. Мейнінга, Р. Страус-Хюпе, С. Коена, З. Бжезинського, Г. Кіссінджера, С. Гантінгтона, Ф. Фукуями, А. Л. Страуса, Ч. Купчан, Ф. Закарія.

Осмилення геополітичних змін, що відбуваються в світі, оцінка місця та ролі Великої Британії в мінливій глобальній геополітичній картині світу, усвідомлення сутності національних інтересів і характеру реально існуючих і потенційних загроз безпеці країни - ці та багато інших проблем завжди намагалися розглянути британські вчені. Але основною проблемою більшості британських концепцій завжди була проблема збереження світової гегемонії.

Однією з найвідоміших геостратегічних концепцій кінця 19 століття є концепція «морської могутності». Її появу пов'язують з іменами американського контр-адмірала Альфреда Таера Мехена і британського морського офіцера, що згодом також став контр-адміралом, Філіпа Говарда Коломба. Варто зауважити, що обидва автори концепції зазначали, що в її основі лежить історія британського флоту.

Унікальність концепції полягала в тому, що в ній вперше була висунута ідея про переваги морських або океанічних держав, яка йшла врозріз з пануючою на той час ідеєю про переваги континентальних держав.

Для британського контр-адмірала Філіпа Коломба вся світова історія зводилась до історії протистояння суші та моря.

Він стверджував, що контроль над морем - або те, що він назвав «володіння морем», є метою морської війни». Держава, що домагалася чогось іншого - наприклад, вторгнення в ворожу країну, захоплення портів або території, чи просто оборонної охорони торгівлі, ставало в положення найслабшої і переможеної морської держави, і не могло розраховувати завдати серйозної шкоди своєму противнику до тих пір, доки трималося цього порядку дій» [1].

Однак, зауважував він, такий стан речей існував не завжди. Коломб виділив три періоди відношення держав до «володіння морем».

Особливістю першого етапу, на його думку, було те, що жодна з країн не мала «володіння морем», або не намагалася мати його. У цей період море можна було порівняти з пустелею - нейтральною територією, захоплення якої не є метою для наступальних і оборонних операцій, а вона є лише засобом зв'язку або засобом для пересування військових сил з одного пункту до іншого. Ба більше - навіть війни, що велись, не мали за мету володіння морем або переважання на ньому в тому сенсі, як це постійно намагалися зробити воюючі сторони щодо суші.

Через якийсь час «стратегічна позиція» моря змінюється, і його починають розглядати як територію, якою рухаються військові сили з метою завоювання намічених місцевостей. Цим характеризується другий етап «володіння морем». Але навіть у цей період море вважалося загальним навіть для воюючих країн і було необхідне лише як «засіб легкого транспортування». Воно було лише «загальною великою дорогою для військових експедицій», але жодна з воюючих сторін не намагалася забезпечити для цієї мети своє виключне право на пересування морем. У цей період війни ніколи не ставили собі за мету завоювання вод та збереження володіння морем, тоді як сухопутні війни завжди переслідували за мету захоплення чужої території та збереження панування на ній.

Основною характерною рисою третього етапу, з точки зору Коломба, є повне усвідомлення необхідності «володіння морем». Причому володіння морем, у його розумінні, важливе не тільки для військових цілей, – також це важливо для перешкодження проходу ворога, що має намір зробити висадку на берег, а найголовніше - для реалізації своїх стратегічних цілей навіть у той час, коли країна не веде війну [1].

Таке ставлення до цього питання насамперед характерне для самої Великої Британії. Хоч Англія протягом довгого ряду років і намагалася добитися того, що вона називала «пануванням над морями», які її оточували, але ця вимога була головним чином цивільного, а не військового характеру. Вимоги Англії зосереджувалися лише на здобутті виключного права на рибальство, торгівлю, якірні стоянки та ін. Але тільки з того моменту, як Велика Британія усвідомила необхідність володіння морем, ми можемо говорити про неї як про велику державу.

Коломб зазначає, що частково усвідомлення необхідності володіння морем пов'язано передусім із прагненням нації бути переможницею у війні». Воюючі сторони починають розуміти, що для відбиття тих нападів на територію, для яких сили мають бути перевезені морем, треба намагатися зустріти ворога перш, ніж він висадився на берег, тобто застати його на шляху в морі» [1].

Але все ж основна причина, яка змусила, на думку Коломба, змінити ставлення до моря - було насамперед величезне значення морської торгівлі для ведучих країн і побоювання, що під час війни супротивник може завдати величезної шкоди насамперед морській торгівлі держави.

Таким чином, Коломб обґрунтовує ідею, що головним інструментом політики є торгівля. Військові дії повинні лише забезпечувати найбільш сприятливі умови для створення планетарної торгової цивілізації. Поняття «морська могутність» ґрунтується для нього на вільній морській торгівлі, а військово-морський флот служить лише гарантом забезпечення цієї торгівлі.

Коломб стверджував, що існують три стани моря: стан індиферентного моря («indifference»), оскаржуваного володіння («disputed command») і абсолютного володіння («assured command»). Саме від стану моря можна визначити успішність результату у війні і можливість подальшої перспективи світового панування.

Він зазначав, що у світовій історії існує єдиний приклад абсолютного володіння морем - це стратегія Англії під час Кримської війни [1].

Він також стверджував, що країна, яка абсолютно володіє морем, здатна зайняти в світі провідні позиції в економічному, стратегічному і навіть ідеологічному відношенні, а в перспективі - встановити своє повне світове панування. Таким чином, для Коломба саме «володіння морем» сприяє встановленню мирової гегемонії.

Складні, неоднозначні та суперечливі події другої половини ХХ ст., що склали зміст «холодної війни», поставили перед Великою Британією нові проблеми - збереження своєї колись могутньої, а тепер такої, що розвалюється, імперії, та утримання гегемонії на світовій арені.

Допомогти вирішити цю проблему повинна була нова геостратегія, спрямована на захист національних інтересів країни. Ця геостратегія повинна була, незважаючи на прагнення

інших геополітичних суперників послабити роль Великої Британії у світовій політиці, зберегти активний зовнішньополітичний курс британського керівництва. Вона також повинна була дозволити Великій Британії, як раніше, займати лідируючі позиції в світовій політиці, незважаючи на той факт, що військовий потенціал Великої Британії став поступатися військовій потужності наддержав.

Але одною з найперших і найвідоміших геостратегічних концепцій часів «холодної війни» була концепція, введена в науковий обіг англійським військовим теоретиком і істориком Безілом Хенрі Ліддел-Гартом, та отримала назву «стратегія непрямих дій».

Дане поняття він сформулював в одній зі своїх останніх робіт, яка вийшла двома виданнями - в 1941 і 1946 рр. в Лондоні під однойменною назвою «Стратегія непрямих дій». Потім ця книга була перевидана в 1954 р. вже у США під назвою «Стратегія». Створюючи свою концепцію, він виходив з того положення, що «холодна війна» це перша в історії війна, яка не передбачає відкритого військового протистояння. Тому він створив особливу концепцію насамперед несилового протистояння, яку він вважав найбільш ефективним способом ведення війни, - так звану «стратегію непрямих дій» [2].

Беручи до уваги специфіку «холодної війни», він намагався розробити варіант особливої мирної стратегії. Єдиний опір, який повинна долати стратегія, на його думку - це опір природного характеру. Використання ж військових засобів - це останній засіб, до якого повинна вдаватися «велика стратегія». Стратегія буде більш досконалою, якщо вона забезпечить досягнення мети без серйозних бойових дій. «Неагресивна держава може досягти своєї мети простим примусом агресора відмовитися від спроби захоплення, переконавши його втому, що «гра не варта свічок». Перемога такої країни фактично досягається розладом планів агресивної країни на досягнення перемоги». Це основний принцип, яким має керуватися держава.

Своїй стратегії він дав назву «стратегією непрямих дій». Основною особливістю такої стратегії є прагнення уникати відкритої конфронтації і прямого силового зіткнення з ворогом [3].

Він стверджував, що перш за все «стратегія непрямих дій» необхідна для неагресивної сторони, оскільки саме їй необхідно «знайти таку форму стратегії, яка годилася б для здійснення властивої цій країні більш обмеженої мети найекономнішим способом, з тим, щоб застрахувати себе від можливих неприємностей і в даний час, і в майбутньому. «Позиція оборони, яку змушена буде займати країна в разі агресії, швидше завдасть їй значної шкоди, виснаживши себе настільки, що вона виявиться нездатною встояти проти інших ворогів, або подолати внутрішню кризу в результаті перенапруги своїх зусиль», вважає Ліддел-Гарт. Більшість держав загинуло швидше від само виснаження у війні, ніж в результаті дій супротивника». Виходом з цієї ситуації є ретельно сплановане поєднання оборонних і наступальних дій, що базуються на високій мобільності, і це дає можливість наносити швидкі та потужні контрудари. Основне значення при цьому має їх застосування проти країни, що атакується, з метою досягнення перемоги в першу чергу засобами так званих «підривних» інструментів [4].

Для цього в арсеналі «великої стратегії» повинні бути як «відкриті», так «приховані» форми і методи боротьби. Вони включають не тільки військову міць, а й міць фінансового, дипломатичного, комерційного і, не останнього за важливістю, ідеологічного тиску, щоб домогтися руйнування держави-супротивника фактично «зсередини».

Більш того, він стверджував, що перш за все «велика стратегія» повинна займатися питаннями подальшого миру. Основна мета стратегії полягає в такому використанні коштів війни, щоб можна було уникнути шкоди для майбутнього миру та забезпечити безпеку і процвітання держави. «Якщо ви зосередите свої зусилля виключно на тому, щоб домогтися перемоги, не думаючи про наслідки війни, то можете настільки виснажити себе, що будете не в змозі отримати для себе вигоду з подальшого миру. У той же час післявоєнний устрій світу майже напевно буде нестійким, і в ньому будуть міститися зародки нової війни» [3].

Показником ефективності «великої стратегії» є, насамперед, післявоєнний стан країн, що вступили в цей військовий конфлікт. Невдоволення обох ворогуючих сторін післявоєнним устроєм, характерне для більшості війн, показує, що «велика стратегія» була розроблена неправильно і потребує подальшого переосмислення і розвитку», вважає Ліддел-Гарт. «Велика стратегія» повинна дивитися вперед, бо перед нею стоїть завдання - забезпечити мир після війни. Так міркувати - значить не поставити віз попереду коня, а просто внести ясність, де місце коней, а де - візків» [3].

Таким чином, ми бачимо, що він запропонував новий погляд на поняття «стратегія» як особливого впливу на супротивника, що не завжди повинний призводити до відкритої агресії, конфронтації і загострення військово-політичних відносин. Для нього стратегія це дії спрямовані на розтрощення геополітичних суперників і підрив країни зсередини без застосування військової сили та окупації території за допомогою політико-дипломатичних, економічних та

інформаційних методів, і лише в найнеобхідніших випадках - військових заходів для досягнення своїх стратегічних цілей. Саме так він пропонував зберегти світову гегемонію.

Інший варіант геостратегії для Великої Британії в так само в умовах «холодної війни» був запропонований віце-адміралом авіації Великої Британії Едгаром Джеймсом Кінгстоном-Макклорі.

У 1957 році він опублікував свою книгу під назвою «Глобальна стратегія», в якій спробував провести аналіз характеру війни в нових умовах післявоєнного протистояння двох потужних військово-політичних блоків, а також розглянути роль і місце Великої Британії в можливому майбутньому конфлікті [5].

В його концепції «холодна війна» - це не стільки ідеологічне, скільки геополітичне протистояння. «Саме Росія, а не Радянський союз була основним противником Заходу, навіть якщо б вона не була комуністичною». Тому для нього противник вільного світу в цілому і Великої Британії зокрема являє собою не просто «втілення ідеологічної загрози», а це скоріше конкретна держава, іменована Росією – «могутня зростаюча держава, що бажає розширити сфери свого впливу» [6]. Захистити вільний світ від цього основного ворога і повинна була запропонована ним нова геостратегія, яка дістала назву «глобальна союзна стратегія».

Основним призначенням «союзної стратегії» він назвав рішення проблем мирного часу, рекомендувавши уникати війни і захищати при цьому національні інтереси. Проте справжню мету глобальної стратегії він висловив в «надзавданні». «Глобальна стратегія» потрібна для того, щоб «не допустити, щоб за залізу завісу відійшли нові території, бо це спричинило б за собою втрату не тільки друзів і потенційних союзників, але і джерел продовольства і сировини, баз і можливого військово-промислового потенціалу, та призвело б до розширення радянського впливу» [6]. Ця надзадача і показала справжній геополітичний, а не ідеологічний характер холодної війни.

Серед основних завдань, завдяки яким повинна бути реалізована дана глобальна стратегія, він виділяв як суто військові (оцінка потенційних можливостей нових видів озброєння, оцінка характеру загрози з боку противника, визначення чисельності та характеру збройних сил, необхідних у мирний час), так і абсолютно не пов'язані з війною завдання (наприклад, оцінка і завоювання симпатій світової громадської думки) [7, 61].

Однак на шляху вироблення глобальної союзної стратегії Кінгстон-Макклорі виявив серйозні суперечності геополітичного характеру. Зовні це виглядає як суперечності між союзниками, які хоч і декларують особливі відносини, в реальному житті не можуть прийти до спільної згоди з основних стратегічних питань, що стосуються озброєння і збройних сил. Це має вираження в розбіжностях поглядів щодо державних політичних концепцій, поглядів «на догми і доктрини, що стосуються застосування військової сили для вирішення конкретних проблем» [8, 326].

Але насправді в основі розбіжностей лежать давні геополітичні інтереси країн, і вони не готові поступатися ними навіть на угоду глобальній стратегії. В цілому вони пояснюються давно існуючими різними колоніальними і торговими інтересами. Багато американських військових високопосадовців схильні розглядати свої давні сфери впливу, наприклад Тихоокеанський регіон, як предмет турбот лише одних Сполучених Штатів і з підозрою ставляться до військових концепцій англійців, заснованих на британському колоніалізмі. Англіїці болісно ставляться до будь-якого посягання на Середній Схід, який був завжди сферою інтересів Великої Британії.

Для Кінгстона-Макклорі наявність зовнішніх протиріч не є перешкодою на шляху вироблення глобальної стратегії. «Різниця поглядів на загальні проблеми і, отже, розбіжності між ними, що носять часто суттєвий, а іноді серйозний характер, є природним явищем». У військовій області завжди є важливі фактори, які породжують розбіжності, але ліквідувати ці розбіжності досить легко. Такі фактори, як національні традиції, військовий досвід, національний характер, темперамент і звичаї, призводять до формування військових керівників різних типів, а також породжують різні методи та підходи до вирішення спільних проблем.

А от вирішити справжню причину цих розбіжностей набагато складніше, адже в її основі лежать різні національні інтереси, що часто-густо суперечать один одному. В цьому випадку він рекомендував «шлях взаємних поступок» і використання всіх можливостей для зближення і примирення національних інтересів.

Тому, - зауважував він, - незважаючи на наявність глобальної стратегії, кожна нація повинна мати в межах свого впливу ефективну національну стратегію, а іноді навіть приділяти їй першочергову увагу. «Велика Британія повинна бути готова самостійно вирішувати проблеми, пов'язані з веденням холодних і локальних воєн, і тому вона повинна приділяти першочергову увагу відповідним областям стратегії. Це пояснюється тим, що наразі національна політика і національні інтереси визначають союзну стратегію» [6].

Таким чином, для Кінгстона-Макклорі єдиною можливістю збереження Великою Британією

світової гегемонії вважав об'єднання сил вільного світу і створення глобальної союзної стратегії.

Питання «яким шляхом має йти Велика Британія, до чого вона повинна прагнути, з ким дружити, кого побоюватися, яким чином і за рахунок чого блокувати виникнення нових вогнищ напруженості біля її кордонів, щоб зберегти або відновити свою гегемонію на світовій політичній арені?» завжди хвилювали британських учених і політиків. Тому недопущення ослаблення держави, яка мала світову гегемонію, і недопустимість відчутних геополітичних і геостратегічних змін як на глобальному, так і на регіональному рівнях - саме ці завдання і повинні були вирішувати нові геостратегічні концепції. Але, як показала історія, спроби врятувати занепадаючу імперію виявилися марними, і поступово Велика Британія втратила свій статус «наддержави», набутий нею після Віденського Конгресу. І навіть подальші спроби видатних британських політиків, таких як Уїнстон Черчилль, реанімувати британську імперію, виявилися марними. Як сказав колишній держсекретар США та радник президента Дж. Кеннеді Дін Ачесон: «Велика Британія втратила імперію, і поки не змогла знайти для себе нової ролі». [9].

Бібліографічні посилання:

1. **Коломб Ф.** Морская война, ее основные принципы и опыт [Електронний ресурс] / Филип Коломб / Режим доступу до книги: http://www.gramotey.com/?open_file=6923322129#ТОС_id3388724
2. **Liddel Hart В. Н.** Strategy The Indirect Approach / **В. Н. Liddel Hart.** – N. -Y.: Praeger, 1954. – 339 с.
3. **Лиддел-Гарт Б. Х.** Стратегия непрямых действий [Електронний ресурс] / Б. Х. Лиддел-Гарт. – М: Воениздат, 1957. – Режим доступу до книги: http://militera.lib.ru/science/liddel_hart1/23.html.
4. **Лиддел-Гарт Б. Х.** Устрашение или оборона? / Б. Х. Лиддел-Гарт. - М.: Воениздат, 1962. – 192 с.
5. **Kingston-McCloughry E. J.** Global Strategy / **E. J. Kingston-McCloughry.** – London: Cape, 1957. – 270 с.
6. **Кингстон-Макклори Э. Дж.** Глобальная стратегия [Електронний ресурс] / Э. Дж. Кингстон-Макклори. - М.: Воениздат, 1959. – Режим доступу до книги: http://militera.lib.ru/science/kingston_mccloughry_ej/index.html.
7. **Кингстон-Макклори Э. Дж.** Руководство войной / Э. Дж. Кингстон-Макклори. – М., Изд-во Иностранной литературы, 1957. – 344 с.
8. **Кингстон-Макклори Э. Дж.** Военная политика и стратегия / Э. Дж. Кингстон-Макклори. - М.: Воениздат, 1963. – 267 с.
9. **Громыко А.** Великобритания – модернизация на фоне традиций [Електронний ресурс] / А. Громыко. – Режим доступу до статті: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2007/19/gr17.html>.

УДК 32. 001

Е. Н. Рудакова

Российская таможенная академия

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН

Освітня політика в сучасних умовах - це не просто регуляція освіти, з метою підготовки освіченого фахівця, а створення умов для формування людини духовного і морального. Перехідний стан суспільства до нової фази свого розвитку призводить до того, що соціокультурні смисли піддаються переосмисленню в змінених соціально-економічних і суспільно-політичних умовах.

Ключові слова: освіта, освітня політика, освіченість, соціальні чинники, соціокультурний феномен, ціннісні критерії, національні традиції, реформи.

Образовательная политика в современных условиях – это не просто регуляция образования, с целью подготовки образованного специалиста, а создание условий для формирования человека духовного и нравственного. Переходное состояние общества к новой фазе своего развития приводит к тому, что социокультурные смыслы подвергаются переосмыслению в изменившихся социально-экономических и общественно-политических условиях.